

ПИТАННЯ ПРОЦЕСУАЛЬНОГО ПРАВА

УДК 347.95

**ДОПУСК ДО ОСКАРЖЕННЯ СУДОВИХ РІШЕНЬ ЯК ПРОЦЕСУАЛЬНИЙ ФІЛЬТР
У ЦИВІЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ**

Гусаров К. В.,

доктор юридичних наук,
професор кафедри цивільного процесу
Національного університету
«Юридична академія України
імені Ярослава Мудрого»,
м. Харків

Анотація: Розглядаються проблеми реалізації повноважень суду касаційної інстанції, що спрямовані на допуск скарги до провадження Верховним Судом України. Враховуючи аналіз позицій Конституційного Суду України, Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних та кримінальних справ, судової практики національних судів та положень Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод формується висновок про недоцільність отримання допуску до фактичного оскарження судового рішення з боку судового органу, до компетенції якого не належить розгляд заяви про перегляд судового рішення по суті.

Ключові слова: допуск до оскарження, суд, заява про перегляд.

Аннотация: Рассматриваются проблемы реализации полномочий суда кассационной инстанции, направленные на допуск жалобы к производству Верховным Судом Украины. На основе анализа позиций Конституционного Суда, Высшего специализированного суда Украины по рассмотрению гражданских и уголовных дел, судебной практики национальных судов и положений Конвенции о защите прав человека и основоположных свобод делаются выводы о нецелесообразности получения допуска к фактическому обжалованию судебного решению со стороны судебного органа, в компетенцию которого не входит рассмотрение заявления о пересмотре судебного решения по существу.

Ключевые слова: допуск к обжалованию, суд, заявление о пересмотре.

Annotation: The problems of realization of powers of the court of cassation directed to the admission of the complaint to the proceedings at the Supreme Court of Ukraine are reviewed. On the basis of the position of the Constitutional Court, The Highest Specialized Court of Ukraine for Civil and Criminal Cases, the judicial practice of national courts and the positions of the Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms author makes conclusions about the inadvisability of obtaining admission to the actual appeal of the court decisions by the court the competence of which does not include consideration of the application for judicial review on the merits.

Key words: the admission to the appeal, court, the statement for revision.

Перегляд судових рішень Верховним Судом України цивільне процесуальне законодавство України пов'язує із процедурою допуску заяви про перегляд Вищим спеціалізованим судом України по розгляду цивільних і кримінальних справ до провадження Верховного Суду України, на відмінну від апеляційного й касаційного оскарження актів правосуддя.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими та практичними завданнями, пов'язаних з дослідженням процедури перегляду судових рішень по цивільних справах Верховним Судом України й питань допуску до провадження з боку суду касаційної інстанції зумовлюється постійним збільшенням кількості цивільних справ, що надходять для перегляду в найвищий судовий орган держави через суд касаційної інстанції. Завдання статті полягає в оцінці допуску до оскарження у зв'язку з реалізацією конституційного права на оскарження судових актів. Так, у 2010 р. для вирішення питання про допуск справи до провадження у Вищій спеціалізованій суду України по розгляду цивільних і кримінальних справ надійшло 113 заяв про перегляд судового рішення по цивільних справах Верховним Судом України. За результатами розгляду 23 заяви повернуто, по 23 заявах постановлено ухвали про відмову в прийнятті

до провадження, 4 заяви залишено без розгляду, по двох відмовлено в задоволенні клопотання про поновлення строку, відмовлено в прийнятті однієї заяви, по 8 заявах прийняті ухвали про допуск справи до провадження. Не розглянуто 52 заяви, із них 44 залишено без руху у зв'язку з наданням строку для усунення недоліків [1].

У порівнянні з розглянутим періодом, тільки за I півріччя 2011 р. до Вищого спеціалізованого суду України по розгляду цивільних і кримінальних справ подано 644 заяви про перегляд судового рішення по цивільних справах Верховним Судом України. За результатами розгляду 231 заява повернута, по 164 заявах постановлені ухвали про відмову в допуску до провадження, 4 заяви залишені без розгляду, по двох відмовлено в задоволенні клопотання про поновлення строку. Відмовлено в прийнятті трьох заяв, 29 заяв допущено до провадження. Не розглянуто 257 заяв, із них 135 залишено без руху у зв'язку з наданням строку для усунення недоліків [2].

Протягом 2012 р. у вищевказаному суді перебувало на розгляді 3,4 тис. заяв про перегляд судового рішення по цивільних справах Верховним Судом України. За результатами розгляду тільки по 182-м заявам постановлено ухвали про допуск справ до провадження. У 1,8 тис. заяв ухвалено відмовити в допуску до провадження; 990 заяв повернуто з різних підстав; 148 залишено без розгляду; у п'ятьох

випадках відмовлено в прийнятті заяви й у чотирьох відмовлено у поновленні строку подачі заяви [3].

За підсумками I півріччя 2013 р. у Вищому спеціалізованому суді України по розгляді цивільних і кримінальних справ перебувало на розгляді 2,1 тис. заяв про перегляд судового рішення по цивільних справах Верховним Судом України. За результатами розгляду заяв у 70-ти випадках постановлено ухвали про допуск справ до провадження; у 1,1 тис. випадків відмовлено в допуску до провадження; 1,7 тис. розглянуто; 397 залишено без розгляду [4].

13 грудня 2011 р. Конституційний Суд України ухвалив рішення за конституційним поданням 54 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) окремих положень Закону України “Про судоустрій і статус судів”, Кримінально-процесуального кодексу України, Господарського процесуального кодексу України, Цивільного процесуального кодексу України, Кодексу адміністративного судочинства України. Цим рішенням визнані конституційними положення статей 400¹⁸ КПК України, 111¹⁶, 111²¹ ГПК України, 240 КАС України, 360 ЦПК України, якими передбачені підстави й порядок допуску вищим спеціалізованим судом справи до провадження Верховного Суду України [5, с. 37-54].

Суд конституційної юрисдикції наступними висновками обґрунтовує конституційність норм процесуального права щодо допуску справ до провадження Верховного Суду України з боку суду касаційної інстанції. Спираючись на ч. 1 ст. 125 Конституції України, вищі суди повноважні забезпечувати згідно із законом касаційне оскарження й перегляд рішень судів відповідних юрисдикцій. У рішенні від 11 березня 2010 р. № 8-рп/2010 Конституційний Суд України відзначив, що законодавчий статус Верховного Суду України як найвищого судового органу в системі судів загальної юрисдикції не передбачає наділення його законодавцем повноваженнями касаційної інстанції щодо рішень вищих спеціалізованих судів, які й реалізують повноваження касаційної інстанції (абз. 4 пп. 3.4 п. 3 мотивувальної частини). Як наслідок, після внесених змін, функцію касаційної інстанції виконують вищі спеціалізовані суди України, а отже, звуження конституційного права на судовий захист не відбулося.

Європейський суд із прав людини в рішенні від 25 лютого 1993 р. у справі «Добертен проти Франції» зауважив, що за п. 1 ст. 6 Конвенції про захист прав людини й основних свобод держави – члени Ради Європи повинні організувати свою судову систему таким чином, щоб їх суди й трибунали виконували кожен свою функцію, притаманну тільки їм.

Положеннями процесуальних кодексів України (у тому числі й тими, які суб’єкт права на конституційне подання вважає неконституційними) регулюється особливість процесуальної форми залучення відповідних вищих спеціалізованих судів до процесу допуску скарги до розгляду вищим судовим органом держави. Крім того, встановлюються підстави для звернення до Верховного Суду України, визначаються права й обов’язки осіб, що брали участь у розгляді справи, а також повноваження Верховного Суду України.

У процесуальних кодексах України встановлюється процедура розгляду вищим спеціалізованим судом заяви про перегляд судового рішення на предмет його допуску до провадження найвищого судового органу держави. Зокрема, визначаються вимоги до такої заяви, процедура її перевірки на відповідність цим вимогам і наслідки недотримання цієї процедури й документи, які повинні бути додані до неї, тощо. Вищий спеціалізований суд на цій стадії не має права оцінювати обґрунтованість змісту заяви, а перевіряє її відповідність вимогам процесуального закону. Установлюється, чи подана вона належним суб’єктом, чи є відповідні постанови вищого спеціалізованого суду. Разом із цим вирішується питання про наявність неоднакового застосування судом касаційної інстанції однієї й тієї ж норми матеріального права в подібних правовідносинах.

На думку Конституційного Суду України, розглядом скарги у вищих спеціалізованих судах не обмежуються й не звужуються повноваження Верховного Суду України, а лише забезпечується надходження справ до вищих судових інстанцій відповідно до вимог, визначених процесуальним законодавством. Покладання обов’язку на вищі спеціалізовані суди по перевірці аргументації неоднакового застосування судами касаційної інстанції однієї й тієї ж норми матеріального права не порушує ч. 3 ст. 22, чч. 1, 2 ст. 55, п. 4 ч. 3 ст. 129 Конституції України.

Подібну позицію Ю. Г. Барабаш справедливо характеризує як поверхневу [6, с. 150]. Враховуючи важливість дослідження проблем допуску до оскарження, дане питання вважається актуальним не тільки через його характеристику судовим органом конституційної юрисдикції держави. Про можливе обмеження такого права з боку держави для заінтересованих осіб відзначається в правовій літературі [7, с. 251-279] й у рекомендаціях Комітету міністрів Ради Європи від 7 лютого 1995 р. № R (95) 5. Згідно з вимогами зазначених Рекомендацій пропонується в законодавчому порядку виключити низку категорій справ, наприклад, позовні вимоги на невелику суму; увести вимогу про одержання дозволу суду на подачу скарги, установити конкретні граничні строки для здійснення права на оскарження; відкладати здійснення права на оскарження по низці проміжних питань до подачі головної скарги по основній справі [8, с. 2-4].

Разом із тим цивільне процесуальне законодавство України передбачає процедури допуску заінтересованих осіб до оскарження й обмеження оскарження рішень по окремих категоріях цивільних справ. Російський дослідник О.О. Борисова відзначає, що своєрідний дозвіл на подачу заяви про перегляд рішень у порядку нагляду встановлено Арбітражним процесуальним кодексом Російської Федерації, в якому закріплені в якості підстав для зміни або скасування судових актів у порядку нагляду порушення однаковості в тлумаченні й застосуванні арбітражними судами норм права, порушення прав і законних інтересів невизначеного кола осіб або інших публічних інтересів та ін.

В Австрії, наприклад, для звернення до ревізійного суду також необхідний допуск. Згідно із

§ 502 ЦПК Австрії ревізія припустима лише в тому випадку, коли рішення суду засноване на вирішенні юридичного питання щодо матеріального або процесуального права, що має важливе значення для збереження правової єдності, правової безпеки й правового розвитку. Це важливо, тому що апеляційний суд відхиляється від практики Верховного Суду або тому що судова практика відсутня чи не є узагальненою.

З огляду на судову практику Верховного Суду юридичне питання має «важливе значення» і тоді, коли мова йде про конкретизацію невизначеного правового поняття або коли предметом спору є основні положення процесуального права.

Розглядаючи допуск до оскарження судового рішення як своєрідний «процесуальний фільтр», О.О. Борисова зауважує, що, крім допуску до звернення у суд вищої інстанції, існує й інший порядок відкриття провадження по перевірці судового акта, що вступив у законну силу, який також покликаний «обмежити кількість справ, що вимагають третього судового розгляду». Перш ніж скарга заінтересованої особи потрапить на розгляд суду третьої інстанції, вона повинна пройти через так званий «фільтр», яким служить склад суддів даного суду, саме ці судді і здійснюють первинне вивчення скарги, вирішують питання про її важливість і необхідності розгляду в суді третьої інстанції [7, с. 248, 252-254].

У порівняльно-правовому аспекті інтерес викликає досвід Німеччини. За правилами ЦПК Німеччини апеляційний розгляд справи в останній інстанції можливий, тільки якщо апеляційний суд або Федеральний Верховний Суд дають відповідний дозвіл. Дозвіл на апеляцію у Федеральному Верховному Суді отримується за умов, що в задоволенні апеляційної скарги було відмовлено апеляційним судом, сума, що оскаржується, перевищує 20000 євро й коли це торкається питання фундаментальної важливості (п. 1 § 543 ЦПК Німеччини).

Нова схема доступу до апеляційного розгляду справи в останній інстанції внесла низку змін у культуру самого апеляційного провадження Німеччини. З одного боку, процедура апеляційного розгляду справи в останній інстанції більш не доступна кожній справі з великою ціною позову. З іншого – справи з незначною ціною позову тепер можуть бути передані на розгляд у Федеральний Верховний Суд, якщо суд першої апеляції зробив висновок, що в справі зачіпаються питання першорядної важливості (фундаментального характеру) [9, с. 378-379].

Зовсім інша ситуація в законодавстві Російської Федерації. Як зауважує І. А. Приходько, цивільному й арбітражному процесуальному законодавстві цієї держави не відомий інститут допуску скарги: будь-яке рішення, незалежно від ціни позову, від того, наскільки важлива відповідна справа, від того, порушений федеральний закон або закон суб'єкта Російської Федерації, підлягає перевірці судом контролюючої інстанції, якщо сторона скористалася своїм правом ініціювати перегляд судового рішення, подавши скаргу [10, с. 602-603].

З урахуванням положень цивільного процесуального права України щодо того, що всі процесуальні питання апеляційного й касаційного проваджень вирішуються судами цих інстанцій, вважаємо, що вирішувати питання про допуск особи, яка звернулася до суду, повинен той суд, до компетенції якого належать розгляд скарги на судові рішення по суті. Разом із тим слід зазначити, що Конституція України як нормативний акт, що має вищу юридичну силу, не передбачає механізму «допуску» заінтересованої особи з боку органа судової влади до оскарження рішення.

Встановлена у ст. 360 ЦПК України процедура допуску до провадження не єдина в цивільному процесуальному законодавстві. Так, ст. 332 ЦПК України передбачає попередній порядок розгляду справи судом касаційної інстанції, яким колегіально вирішується питання про можливість передачі касаційної скарги до судового розгляду судом касаційної інстанції. Така процедура розгляду справи є особливою формою касації у вигляді попереднього розгляду справи. На даному етапі суд касаційної інстанції відхиляє касаційну скаргу й залишає рішення без змін, якщо відсутні підстави для його скасування. Разом із цим касаційний суд може скасувати судові рішення за наявності підстав, які тягнуть за собою обов'язкове скасування судового рішення. За відсутності зазначених підстав суд касаційної інстанції призначає справу до судового розгляду. Справа призначається до розгляду й у тому випадку, якщо хоча б один суддя зі складу суду дійшов такого висновку.

Статтею 360 ЦПК України закріплюється, що питання про допуск справи до провадження Верховного Суду України вирішується колегією у складі п'яти суддів Вищого спеціалізованого суду України по розгляду цивільних і кримінальних справ. Про допуск справи до провадження або відмову в такому допуску суд касаційної інстанції протягом п'ятнадцяти днів із дня надходження заяви постановляє ухвалу без виклику осіб, що брали участь у справі.

У зв'язку із цим вважаємо, що рекомендації щодо можливості допуску осіб до оскарження судового акта й обмеження оскарження рішень по деяких категоріях цивільних справ суперечать ст. 13 Конвенції про захист прав людини й основоположних свобод, яка передбачає можливість існування ефективних засобів захисту щодо перегляду судового рішення. У випадку, якщо національним законодавством особі не надане право на оскарження судового рішення, то така процедура не є досить ефективним засобом захисту заявника. У подібних випадках, як відзначає Європейський суд, має місце порушення ст. 2 Протоколу № 7 до Конвенції [11, с. 36].

На додаток до вкрай обережного ставлення автора до допуску до провадження з боку суду касаційної інстанції цивільної юрисдикції вважаємо за доцільне навести приклади втручання суду касаційної інстанції всупереч положенням цивільного процесуального законодавства й вищевказаного рішення Конституційного Суду України в оцінку обґрунтованості заяви про перегляд рішення Верховним Судом України або в оцінку важливості

пропуску строку подачі заяви про перегляд судового рішення [12; 13].

Враховуючи викладене, викликає здивування відсутність у цивільному процесуальному законодавстві чітко встановлених підстав для відмови в допуску заяви до провадження або про допуск до провадження Верховного Суду України з боку суду касаційної інстанції. Беручи до уваги наведене, зауважимо, що Вищий спеціалізований суд України по розгляду цивільних і кримінальних справ у постанові «Про судову практику застосування статей 353-360 Цивільного процесуального кодексу України» від 30.09.2011 р. № 11 установлює власні правила вчинення вищезгаданих процесуальних дій, незважаючи на відсутність таких правил у цивільному процесуальному законодавстві [14].

ЛІТЕРАТУРА

1. Аналіз здійснення правосуддя Вищим спеціалізованим судом України по розгляду цивільних і кримінальних справ у 2010 році // Вищий спеціалізований суд України по розгляду цивільних і кримінальних справ [Електронний ресурс]. – Режим доступу URL : http://sc.gov.ua/uploads/tiny_mce/files/Doc/Analiz_2010.doc
2. Аналіз стану здійснення правосуддя Вищим спеціалізованим судом України по розгляду цивільних і кримінальних справ у I півріччі 2011 року // Вищий спеціалізований суд України по розгляду цивільних і кримінальних справ [Електронний ресурс]. – Режим доступу URL : http://sc.gov.ua/uploads/tiny_mce/files/Аналіз%20СЗП%20ВССУ%201_2011.doc
3. Аналіз стану здійснення судочинства та даних судової статистики щодо розгляду справ і матеріалів Вищим спеціалізованим судом України по розгляду цивільних і кримінальних справ у 2012 році // Вищий спеціалізований суд України по розгляду цивільних і кримінальних справ [Електронний ресурс]. – Режим доступу URL : http://sc.gov.ua/uploads/tiny_mce/files/Аналіз%20ВССУ%202012%20рік.doc
4. Аналіз стану здійснення судочинства та даних судової статистики щодо розгляду справ і матеріалів Вищим спеціалізованим судом України по розгляду цивільних і кримінальних справ у I півріччі 2013 року // Вищий спеціалізований суд України по розгляду цивільних і кримінальних справ [Електронний ресурс]. – Режим доступу URL : http://sc.gov.ua/uploads/tiny_mce/files/Аналіз%20ВССУ%20I%20півріччя%202013%20року.doc
5. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням 54 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) окремих положень Закону України «Про судоустрій і статус суддів», Кримінально-процесуального кодексу України, Господарського процесуального кодексу України, Цивільного процесуального кодексу України, Кодексу адміністративного судочинства України від 13.12.2011 р. [Текст] // Вісник Конституційного Суду України. – 2012. – № 1. – С. 37-54.
6. Барабаш, Ю. Г. Нариси з конституційного права : зб. наук. пр. / Ю. Г. Барабаш. – Х. : Право, 2012. – 160 с.
7. Борисова, Е. А. Проверка судебных актов по гражданским делам [Текст] / Е. А. Борисова. – М. : Городец, 2005. – 304 с.
8. Рекомендация № R (95) 5 Комитета министров государствам-членам относительно введения в действие и улучшение функционирования систем и процедур обжалования в гражданских и торговых делах [Текст] : принята Комитетом министров 07.02.1995 г. на 528-м заседании зам. министров // Росс. юстиция. – 1997. – № 10. – С. 2-4.
9. Готтвальд, П. Гражданский процесс в Германии после реформы 2001 г. [Текст] / П. Готтвальд // Российский ежегодник гражданского и арбитражного процесса. – 2005. – № 4. – С. 378 – 379.
10. Приходько, И. А. Доступность правосудия в арбитражном и гражданском процессе: основные проблемы [Текст] / И. А. Приходько. – СПб. Изд. дом С.-Петерб. гос. ун-та : Изд-во юрид. ф-та С.-Петерб. гос. ун-та, 2005. – 672 с.
11. Комюніке Секретаря Європейського суду з прав людини щодо рішення у справі «Гурепка проти України» [Текст] / рефер. пер. з англ. П. М. Рабіновича, М. Ю. Пришляка, Т. І. Дудаш // Вісник Верховного Суду України. – 2005. – № 11. – С. 36.
12. Ухвала Вищого спеціалізованого суду України по розгляду цивільних і кримінальних справ від 16.05.2011 р. у справі за позовом публічного акціонерного товариства «Кредит промбанк» до ОСОБА_6, ОСОБА_5, ОСОБА_4 про звернення стягнення на предмет іпотеки та виселення з квартири // Єдиний державний реєстр судових рішень [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/15731318>
13. Ухвала Вищого спеціалізованого суду України по розгляду цивільних і кримінальних справ від 15.08.2011 р. у справі за позовом ОСОБА_3 до Державного казначейства України про відшкодування моральної шкоди // Єдиний державний реєстр судових рішень [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/17882142>
14. Про судову практику застосування статей 353–360 Цивільного процесуального кодексу України : постанова Пленуму Вищого спеціалізованого суду України по розгляду цивільних і кримінальних справ від 30.09.2011 р. № 11 // Вищий спеціалізований суд України по розгляду цивільних і кримінальних справ [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://sc.gov.ua/ua/postanovi_zh_2011_rik/postanova_vid_3009_2011_roku_№_11_pro_sudovu_praktiku_zastosuvannja_statej_353-360_civilnogo_procesua.html